

ОСОБЛИВОСТІ ПОВНОВАЖЕНЬ ІНОЗЕМЦІВ І ОСІБ БЕЗ ГРОМАДЯНСТВА ЯК СУБ'ЄКТІВ ПІДПРИЄМНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

FEATURES OF AUTHORIZATIONS OF FOREIGNERS AND STATELESS PERSONS AS SUBJECTS OF BUSINESS ACTIVITY

Олійник А.Ю., к.ю.н., професор,
професор кафедри приватного та публічного права

*Інститут права та сучасних технологій
Київського національного університету технологій та дизайну*

Стаття присвячена аналізу особливостей повноважень іноземців і осіб без громадянства як суб'єктів підприємницької діяльності. Повноваження іноземців і осіб без громадянства, як суб'єктів підприємницької діяльності, досліджували в наукових працях різних. Особливості повноважень названих суб'єктів в наукових джерелах досліджено не достатньо. Особливості представництва іноземних осіб у цивільному процесі України, розглядають в наукових джерелах як право іноземців і осіб без громадянства на участь у господарському процесі через представника у відповідності з законом або міжнародним договором. Іноземці та особи без громадянства, які здійснюють господарську діяльність та зареєстровані відповідно до закону як підприємці користуються такими самими правами та мають такі самі обов'язки, як і громадяни України з урахуванням особливостей передбачених міжнародними і національними правовими нормами.

Ознаками особливостей повноважень іноземців і осіб без громадянства, як суб'єктів підприємницької діяльності є: а) законодавче регулювання особливостей прав, свобод та обов'язків іноземних громадян і підданих та осіб без громадянства як суб'єктів підприємницької діяльності; б) загальні і спеціальні особливості; в) права, свободи та обов'язки суб'єктів підприємництва; г) здійснення діяльності у формах підприємства з іноземними інвестиціями, іноземного підприємства, інших формах, не заборонених законом; р) правові особливості законодавчого регулювання конкуренції та монополії іноземців і осіб без громадянства; д) особливості державного контролю у сфері підприємництва іноземців і осіб без громадянства.

Особливості повноважень іноземців і осіб без громадянства, як суб'єктів підприємницької діяльності є їх рівноправні загальні і спеціальні можливі і необхідні варіанти підприємницької поведінки, що передбачені нормами національного і міжнародного права, здійснюються у формах, не заборонених законом і в межах законодавчо урегульованої конкуренції та монопольного становища.

Ключові слова: повноваження іноземців і осіб без громадянства, суб'єкти підприємницької діяльності, особливості повноважень іноземців і осіб без громадянства.

The article is devoted to the analysis of the features of the powers of foreigners and stateless persons as subjects of entrepreneurial activity. The powers of foreigners and stateless persons as subjects of entrepreneurial activity were studied in various scientific works. The specifics of the authorities of the named subjects have not been sufficiently investigated in scientific sources. Peculiarities of the representation of foreign persons in the civil process of Ukraine are considered in scientific sources as the right of foreigners and stateless persons to participate in the economic process through a representative in accordance with the law or an international treaty. Foreigners and stateless persons who carry out economic activities and are registered in accordance with the law as entrepreneurs enjoy the same rights and have the same obligations as citizens of Ukraine, taking into account the peculiarities stipulated by international and national legal norms. Features of the special powers of foreigners and stateless persons as subjects of entrepreneurial activity are: a) legislative regulation of the specific rights, freedoms and obligations of foreign citizens and subjects and stateless persons as subjects of entrepreneurial activity; b) general and special features; c) rights, freedoms and obligations of business entities; d) carrying out activities in the forms of an enterprise with foreign investments, a foreign enterprise, other forms not prohibited by law; r) legal features of the legislative regulation of competition and monopoly of foreigners and stateless persons; e) peculiarities of state control in the field of entrepreneurship of foreigners and stateless persons. Features of the powers of foreigners and stateless persons as subjects of entrepreneurial activity are their equal general and special possible and necessary options for entrepreneurial behavior provided for by the norms of national and international law, carried out in forms not prohibited by law and within the limits of legally regulated competition and monopoly position.

Key words: powers of foreigners and stateless persons, subjects of entrepreneurial activity, features of the powers of foreigners and stateless persons.

Перебуваючи в Україні на законних підставах іноземці і особи без громадянства, як суб'єкти підприємницької діяльності, користуються тими самими правами і свободами та несуть такі самі обов'язки, як і громадяни України, крім деяких особливостей, встановлених Конституцією та законами України чи ратифікованими Україною міжнародними договорами. Відповідно до Закону іноземцем є особа, яка на законних підставах перебуває на території України, не є громадянином України і має підтвердження громадянства (підданства) іншої держави або держав. Особою без громадянства вважають людину, яка на законних підставах перебуває на території України і не розглядається як громадянин (підданий) будь-якою державою світу в силу дії її закону [1]. Проблему повноважень іноземців і осіб без громадянства, як суб'єктів підприємницької діяльності, досліджували в наукових працях окремі автори, а саме: О. Бакланська, С. Бичкова, О. Грабовська, Г. Карпюк, Х.Кульгавець, А. Олійник, І. Пасайлюк, Л. Хомко, Н. Чучкова. Особливості повноважень названих суб'єктів в наукових джерелах досліджено не достатньо.

Метою дослідження є з'ясування особливостей повноважень іноземців і осіб без громадянства як суб'єктів підприємницької діяльності. Для досягнення поставленої мети в процесі дослідження слід вирішити такі завдання: а) проаналізувати наукові праці по предмету дослідження; б) сформулювати ознаки і визначення особливостей повноважень іноземців і осіб без громадянства як суб'єктів підприємницької діяльності; в) запропонувати висновки і рекомендації по темі дослідження.

Наукові праці щодо повноважень іноземців і осіб без громадянства як суб'єктів цивільного і господарського права і процесу досліджуються в окремих авторських роботах. Так, С. Бичкова та Н. Чучкова вважають, що право на участь у цивільному процесі через представника, має такі особливості: 1) для процесуального представництва іноземних осіб є характерним наявність додаткових джерел правового регулювання відповідних правовідносин; 2) процесуальному представництву іноземних осіб властиве ширше коло осіб, щодо яких прямо передбачено, що вони можуть бути процесуальними представниками іноземних осіб. Зокрема, відповідно до ст. 5 Віденської конвенції

про консульські зносини 1963 р. законними представниками іноземних осіб також можуть бути консули; 3) процесуальне представництво іноземних осіб характеризується наявністю додаткових вимог, які висуваються до порядку оформлення документів, що посвідчують повноваження процесуальних представників, зокрема: а) у разі коли такий документ належить до іноземних офіційних документів (наприклад, якщо довіреність посвідчена нотаріусом іноземної держави), то відповідно до ст. 13 Закону України «Про міжнародне приватне право» він має пройти процедуру консульської легалізації, якщо інший порядок визнання іноземних офіційних документів дійсними на території України не передбачений законом або міжнародним договором України; б) у разі якщо відповідний документ складений іноземною мовою, до нього слід долучити посвідчений нотаріусом переклад його тексту українською мовою [2, с. 292].

Отже, С. Бичкова та Н. Чучкова, дослідивши особливості представництва іноземних осіб у цивільному процесі України, розглядають право іноземців і осіб без громадянства на участь у господарському процесі через представника у відповідності з законом або міжнародним договором.

О. Грабовська, вбачає основною метою монографічного дослідження щодо доказування у цивільному судочинстві розвиток наукових уявлень про зміст доказування та доведення предмету доказування, прав та обов'язків суб'єктів доказування, ролі кожного суб'єкта процесуальних правовідносин (включаючи іноземців і осіб без громадянства) у встановленні судом фактів і обставин їх повноважень. О. Грабовською виявлено вплив окремих функціональних принципів цивільного процесуального права на реалізацію прав та обов'язків громадян, іноземців і осіб без громадянства у доказуванні, встановленні їх взаємодію. Досліджено феномен доказу як інструментарію доказування та доведення фактів і обставин, межі формування предмету доказування [3].

Отже, О. Грабовська у зміст монографії включає нормативну основу, функціональне призначення, предмет, суб'єктів (включаючи іноземців і осіб без громадянства), стадії і юридичну природу цивільного і господарського доказування у названих правовідносинах.

Г. Карпюк, у навчальному посібнику основ підприємницької діяльності розглянув теоретичні аспекти підприємництва як виду господарської діяльності людей, правові основи ведення бізнесу в Україні, практико-орієнтовані алгоритми започаткування власної справи та функціонування суб'єктів підприємництва, передусім фізичних осіб-підприємців. Без цивілізованого підприємництва України, як і іншим країнам пострадянського простору, не створити потужної економіки, не вийти на світові ринки товарів і послуг рівноправними суб'єктами міжнародного поділу праці. Суб'єктами підприємництва в Україні можуть бути громадяни України, іноземці (громадяни та піддані), особи без громадянства, які здійснюють господарську діяльність та зареєстровані відповідно до закону як підприємці. Іноземці та особи без громадянства, при здійсненні господарської діяльності в Україні, користуються такими самими правами та мають такі самі обов'язки, як і громадяни України [4].

Отже, Г. Карпюк іноземців та осіб без громадянства, які здійснюють господарську діяльність та зареєстровані відповідно до закону як підприємці, відносить до суб'єктів підприємницьких правовідносин, вважає, що вони користуються такими самими правами та мають такі самі обов'язки, як і громадяни України.

А. Олійник, досліджуючи повноваження суб'єктів підприємницької діяльності які урегульовані нормами конституційного, господарського та інших галузей права в межах предмету відання, є правами та обов'язками індивідуальних і колективних суб'єктів підприємництва

(включаючи іноземців та осіб без громадянства) реалізація яких в Україні забезпечена державою і громадянським суспільством. Ознаками повноважень названих суб'єктів він вважає: а) конституційно-правове регулювання предмету відання та прав і обов'язків суб'єктів підприємницької діяльності; б) наявність індивідуальних, колективних суб'єктів підприємництва і спільнот; в) права і обов'язки названих суб'єктів; г) реалізація названих прав і обов'язків; г) забезпечення реалізації повноважень названих суб'єктів. Права і обов'язки суб'єктів підприємницької діяльності включають в себе нормативно урегульовані варіанти їх можливої і необхідної поведінки. А. Олійник пропонує прийняти Закон України «Про повноваження суб'єктів підприємницької діяльності» (включаючи іноземців і осіб без громадянства) [5, с. 72].

Отже, А. Олійник повноваження суб'єктів підприємницької діяльності (включаючи і іноземців та осіб без громадянства) розглядає як урегульовані нормами конституційного, господарського та інших галузей права в межах предмету відання права та обов'язки індивідуальних і колективних суб'єктів підприємництва, реалізація яких забезпечена державою і громадянським суспільством.

Як відмічає І. Пасайлюк, чинне українське законодавство не містить обмежень щодо цивільної процесуальної правоздатності та цивільної процесуальної дієздатності іноземних суб'єктів. Відповідно до національного законодавства, процесуальна правоздатність та дієздатність іноземців та осіб без громадянства в Україні визначається відповідно до права України. Так, іноземці та особи без громадянства можуть виступати сторонами справи в цивільному (господарському) судочинстві України, бути носіями загальних та спеціальних процесуальних прав та обов'язків сторін, якими наділені громадяни України, та мати низку ознак як позивача чи відповідача у справі. Тому положення статті 30 ЦПК України, де передбачено, що позивачем і відповідачем можуть бути фізичні і юридичні особи, а також держава, слід доповнити нормою, яка б зараховувала до числа цих осіб іноземців та осіб без громадянства як сторін цивільного і господарського судочинства [6, с. 50].

Отже, І. Пасайлюк переконана, що іноземці та особи без громадянства можуть виступати сторонами справи в цивільному і господарському судочинстві України, бути носіями загальних та спеціальних процесуальних прав та обов'язків сторін, якими наділені громадяни України, та мати низку ознак як позивача чи відповідача у справі.

Л. Хомко, Х. Кульгавець, в навчальному посібнику «Правове регулювання підприємницької діяльності» розглянули актуальні питання, пов'язані із правовим регулюванням відносин, учасниками яких є економічно самостійні суб'єкти підприємницької діяльності, включаючи іноземних громадян, підданих та осіб без громадянства. Зміст навчального посібника включає: 1) особливості підприємницької діяльності в Україні та її державне регулювання; 2) правовий статус, легітимацію суб'єктів підприємництва; 3) правовий режим суб'єктів підприємництва; 4) підстави та порядок припинення підприємницької діяльності; 5) правові основи законодавчого регулювання конкуренції та монополії; 6) державний контроль у сфері підприємницької діяльності; 7) юридична відповідальність за правопорушення в сфері підприємництва; 8) імплементація законодавства у сфері підприємництва у межах асоціації з ЄС.

На території України можуть створюватися і діяти суб'єкти господарювання з іноземними інвестиціями, які здійснюють свою діяльність у формах підприємства з іноземними інвестиціями, іноземного підприємства, інших формах, не заборонених законом. Іноземним підприємством є унітарне або корпоративне підприємство, створене за законодавством України, що діє виключно на основі власності іноземців або іноземних юридичних осіб,

або діюче підприємство, придбане повністю у власність цих осіб. Іноземні підприємства не можуть створюватися в галузях, визначених законом, що мають стратегічне значення для безпеки держави. Діяльність філій, представництв та інших відокремлених підрозділів підприємств, утворених за законодавством інших держав, здійснюється на території України відповідно до законодавства України [7, с. 4–6, 118].

Отже, Л. Хомко та Х. Кульгавець серед суб'єктів підприємництва розрізняють іноземців та осіб без громадянства, як суб'єктів підприємницької діяльності з особливостями їх повноважень, щодо діяльності в іноземних підприємствах.

Особливості здійснення підприємницької діяльності на території України, на її континентальному шельфі та у виключній (морській) економічній зоні іноземними юридичними особами, громадянами визначаються Кодексом та іншими законами України. У разі якщо чинним міжнародним договором, згоду на обов'язковість якого надано Верховною Радою України, встановлено інші правила щодо підприємництва, ніж ті, що передбачено законодавством України, застосовуються правила міжнародного договору. Правила міжнародних договорів України, чинних на момент прийняття Конституції України, застосовуються відповідно до Конституції України в порядку, визначеному цими міжнародними договорами (ст. 50 ГК України) [7].

Отже, з метою удосконалення законодавства України щодо прав і обов'язків іноземців як суб'єктів господарювання пропонуємо внести деякі зміни. Так, після терміну іноземними доповнити терміном «громадянами (підданими) та особами без громадянства» і далі «юридичними особами» та далі по тексті.

Таким чином, проаналізовані наукові праці, нормативно-правові акти та юридичну практику можна запропонувати такі ознаки особливостей повноважень іноземців і осіб без громадянства як суб'єктів підприємницької діяльності. До них на нашу думку, відносяться: а) законодавче регулювання особливостей прав, свобод та обов'язків іноземних громадян і підданих та осіб без громадянства як суб'єктів підприємницької діяльності; б) загальні і спеціальні особливості; в) права, свободи та обов'язки суб'єктів підприємництва; г) здійснення діяльності у формах підприємства з іноземними інвестиціями, іноземного підприємства, інших формах, не заборонених законом; г) правові особливості законодавчого регулювання конкуренції та монополії іноземців і осіб без громадянства; д) особливості державного контролю у сфері підприємництва іноземців і осіб без громадянства тощо.

Законодавче регулювання особливостей прав, свобод та обов'язків іноземних громадян, підданих та осіб без громадянства, як суб'єктів підприємницької діяльності здійснюється нормами внутрішнього національного і міжнародного права. Повноваження іноземців і осіб без громадянства як суб'єктів підприємницької діяльності регулюються нормами конституційного, цивільного, господарського та інших галузей права суб'єктивні права та юридичні обов'язки індивідуальних і колективних суб'єктів підприємництва, реалізація яких забезпечена державою і громадянським суспільством [5, с. 72].

Конституція закріплює, що іноземні громадяни, піддані та особи без громадянства, які перебувають в Україні на законних підставах, користуються тими самими правами і свободами, а також несуть такі самі обов'язки, як і громадяни України. Винятками є встановлені Конституцією, законами чи міжнародними договорами України повноваження в межах предмета відання. Чинні міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, є частиною національного законодавства України (ст. 9 Конституції України). Вказаним вище особам може надаватися притулок у порядку, вста-

новленому законом (ст. 26 Конституція України). Кожен з названих осіб має право на підприємницьку діяльність, яка не заборонена законом (ст. 42 Конституції України) та ін. [9]. На нашу думку, таким правилом можна доповнити вищезазвану норму.

У відповідності з ст. 50 ГК України особливості здійснення підприємницької діяльності на території України, на її континентальному шельфі та у виключній (морській) економічній зоні іноземними юридичними особами, громадянами визначаються ГК та іншими законами України. У разі якщо чинним міжнародним договором, згоду на обов'язковість якого надано Верховною Радою України, встановлено інші правила щодо підприємництва, ніж ті, що передбачено законодавством України, застосовуються правила міжнародного договору. Правила міжнародних договорів України, чинних на момент прийняття Конституції України, застосовуються відповідно до Конституції України в порядку, визначеному цими міжнародними договорами [7]. З метою удосконалення правового регулювання щодо суб'єктів підприємництва пропонуємо названу статтю ГК після слова «громадянами» доповнити словами «особами без громадянства».

Відповідно до ст. 50 ЦК України право на здійснення підприємницької діяльності, яку не заборонено законом, має фізична особа з повною цивільною дієздатністю. Обмеження права фізичної особи на здійснення підприємницької діяльності встановлюються Конституцією України та законами. Фізична особа здійснює своє право на підприємницьку діяльність за умови її державної реєстрації в порядку, встановленому законом. Інформація про державну реєстрацію фізичних осіб – підприємців є відкритою [8]. Названа норма регулює і діяльність іноземців та осіб без громадянства. Загальні особливості повноважень іноземців і осіб без громадянства, як суб'єктів підприємницької діяльності регулюються міжнародними нормами та конституційними нормами права України, а спеціальні – цивільним і господарським правом і законодавством України.

Права, свободи та обов'язки іноземних суб'єктів підприємництва, на думку А. Олійника, є їх повноваженнями і змістовно включають в себе можливі та необхідні варіанти поведінки фізичних осіб-підприємців. Реалізація прав і обов'язків названих суб'єктів передбачає створення сприятливих умов, охорону і захист від правопорушень та їх поновлення. Серед особливостей прав іноземців і осіб без громадянства як суб'єктів підприємництва, на думку А. Олійника, слід назвати можливі: а) створювати підприємницькі товариства, об'єднання підприємців чи реєструватися в якості підприємця; б) купувати повністю або частково майно та набувати майнових прав; в) самостійно формувати господарську діяльність, користуватися послугами постачальників та споживачів, встановлювати ціни і тарифи, вільно розпоряджатися прибутком; г) укладати з громадянами трудові договори (контракти, угоди) щодо використання їхньої праці; р) самостійно визначати форми, системи і розміри оплати праці та інші види доходів осіб, що працюють за наймом; д) отримувати будь-який необмежений за розмірами особистий дохід; е) брати участь у зовнішньоекономічних відносинах, здійснювати валютні операції; є) користуватися державною системою соціального забезпечення і соціального страхування. До особливостей обов'язків іноземців і осіб без громадянства суб'єктів підприємницької діяльності відносяться такі необхідні варіанти поведінки підприємців як: а) укладати трудові договори (контракти, угоди) з громадянами, які приймаються на роботу за наймом; б) здійснювати оплату праці осіб, які працюють за наймом, на рівні, не нижчому за мінімальні розміри, встановлені законодавством; в) забезпечити відповідні умови і охорону праці, а також інші соціальні гарантії; г) дотримуватися прав з метою реалізації законних інтересів споживачів, забезпечити

надійну якість вироблених товарів (послуг); г) отримувати ліцензію на діяльність у сферах, які підлягають ліцензуванню відповідно до чинного законодавства [5, с. 72].

Особливості здійснення прав і обов'язків іноземців і осіб без громадянства характеризуються різними формами підприємства, включаючи іноземні інвестиції, іноземні підприємства та інші форми, не заборонені законом. Правові особливості законодавчого регулювання конкуренції та монополії іноземців і осіб без громадянства сформовано за функціональним принципом і має на меті комплексне законодавче врегулювання відносин у сфері економічної конкуренції [10]. Законом передбачено, що особливості державного контролю за дотриманням антимонопольного законодавства, захист інтересів підприємців, включаючи іноземців і осіб без громадянства, від зловживання монопольним становищем та недобросовісною конкуренцією здійснюється Антимонопольним комітетом України відповідно до його компетенції.

Підсумовуючи результати дослідження пропонуємо деякі висновки і рекомендації. Особливості повноважень іноземців і осіб без громадянства, як суб'єктів підприємницької діяльності – це їх рівноправні загальні і спеціальні можливі і необхідні варіанти підприємницької поведінки,

що передбачені нормами національного і міжнародного права, здійснюються у формах, не заборонених законом і в межах законодавчо урегульованої конкуренції та монопольного становища.

До ознак особливостей повноважень іноземців і осіб без громадянства, як суб'єктів підприємницької діяльності відносяться: а) законодавче регулювання особливостей прав, свобод та обов'язків іноземних громадян і підданих та осіб без громадянства як суб'єктів підприємницької діяльності; б) загальні і спеціальні особливості; в) права, свободи та обов'язки суб'єктів підприємства і їх особливості; г) здійснення діяльності у формах підприємства з іноземними інвестиціями, іноземного підприємства, інших формах, не заборонених законом; г) правові особливості законодавчого регулювання конкуренції та монополії іноземців і осіб без громадянства; д) особливості державного контролю у сфері підприємництва іноземців і осіб без громадянства.

Пропозиції і рекомендації, що запропоновані по тексту статті сприятимуть удосконаленню правового регулювання повноважень іноземців і осіб без громадянства, як суб'єктів підприємницької діяльності.

ЛІТЕРАТУРА

1. Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства : Закон України від 22 вересня 2011 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2012. № 19-20. Ст. 179. Поточна редакція від 28.06.23.
2. Бичкова С. С., Чучкова Н. О. Особливості представництва іноземних осіб у цивільному процесі України. *Держава і право*. Випуск № 57. С. 287-292.
3. Грабовська О. О. Доказування у цивільному процесі України: проблеми теорії і практики: монографія. Київ: Юрінком Інтер, 2017. 504 с.
4. Карпюк Г.І. Основи підприємництва: Навчальний посібник для здобувачів професійної (професійно-технічної) освіти. Донецьк, 2021. 105 с.
5. Олійник А.Ю. Повноваження суб'єктів підприємницької діяльності як елемент конституційного правового статусу. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 1. С. 70-73.
6. Пасайлюк І. В. Особливості участі іноземців та осіб без громадянства як сторін в цивільному процесі України. *Підприємництво, господарство і право*. 2017. № 8. С. 45-50.
7. Господарський кодекс України : Закон України від 16 січня 2003 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 18, № 19-20, № 21-22, Ст. 144. Поточна редакція від 08.03.2024.
8. Цивільний кодекс України : Закон України від 16 січня 2003 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 40-44. Ст. 356. Поточна редакція від 08.03.2024.
9. Конституція України : Закон України від 28 червня 1996 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141. Поточна редакція від 01.01.2020.
10. Бакланська О.О. Розвиток конкурентного законодавства і права України в умовах європейської інтеграції URL: <https://coordynata.com.ua/rozvitok-konkurentnogo-zakonodavstva-i-prava-ukraini-v-umovah-evropejskoi-integracii> (Дата звернення 22.03.24).